

www.wageningenmonumentaal.nl
 Secretariaat: tel. 0317426040
 E-mailadres: info@wageningenmonumentaal.nl
 Postadres: Niemeijerstraat 33, 6701 CM Wageningen

Bestuur:
 Bart van Aller
 Leo van den Berg
 Corrie de Dreu
 Jan Krikke
 Han den Ouden (secretariaat en financiën)
 René Siemens

*Het handschrift van een middeleeuwse timmerman:
 telmerken in Hoogstraat 65
 (foto Bart van Aller)*

Nieuwsbrief van Wageningen Monumentaal Juni 2019

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Verlag ledenvergadering 27 juni 2018	2
Algemene ledenvergadering 2019	3
Bouwhistorische waarden in de binnenstad	4
Hoogstraat 65 en de bouwhistorie	4
Grote Kerk op de Markt	5
Onbekende grafheuvels in Wageningen	5
De Theekoepel aan het Wallenpad	6
Grebbedijk 6	6
Herstel stadsgracht	7
Restauratie puin Bergstraat 18-20	7
De Dreijen	7
Handhaving binnenstad	8
Begraafplaats Leeuwerenk	8
Molen de Vlijt en de molenbiotoop	8
Herdenking bombardement Sahara	9
Planvorming rond de Grebbedijk	9
De nieuwe erfgoedverordening	10
WAM, of het Wageningen Museum	10
Gesprekken over een Erfgoedalliantie	10
Grebbedijk 2, de Straelens hoff	10
Aanvulling gemeentelijke monumentenlijst	11
De klok en de Opstap	11
Financiën van Wageningen Monumentaal in 2018	12

Inleiding

We zijn alweer een jaar verder, ons 22e jaar van bestaan, en enige zelfreflectie leidt tot de conclusie dat we zeker nog niet bezig zijn onszelf overbodig te maken. Nog steeds blijkt het buitengewoon moeilijk om in Wageningen te laten doordringen dat investeren in erfgoed (zie dat maar als een heel breed begrip) op de lange termijn loont. Dat erfgoed is een

belangrijk deel van ons stadsschoon. Ons streven is om ervoor te zorgen dat bewoners zich thuis voelen in een stad die appelleert aan hun identiteit en bezoekers zich welkom voelen en uitgedaagd worden om Wageningen te ontdekken. Dan moet er ook wel wat te ontdekken zijn. Het ontstaan van onze vereniging lag in een periode dat er vooral gesloopt werd. We raakten in de jaren '90 de

korenmolen De Eendracht aan de Generaal Foulkesweg kwijt, omdat er niemand (ook in de politiek niet) in geïnteresseerd was. Sterker nog, de banden met een projectontwikkelaar, die daar graag een appartementencomplex wilde neerzetten, waren uitstekend.

Ook de vleugels van het Bassecour, waarin in 1876 de start van de WUR plaats vond, werden gesloopt. Ze hadden nog geen 4 jaar op de monumentenlijst gestaan. Dus ja, waar hebben we het over. En bakkerij De Volharding op het Salverdaplein, een stukje markante sociale geschiedenis van Wageningen, ging plat omdat een Wageningse aannemer ergens voor gecompenseerd moest worden (een verhaal dat niet klopte). Nu moeten we toegeven, in de jaren '60 en '70 was het nog veel erger. Er werd toen in Wageningen meer gesloopt dan er daarvóór door oorlogshandelingen kapot was gegaan. Nu maken we even een grote sprong naar 2018, want het rijksmonument Grebbedijk 6 sloopt zichzelf langzaam maar zeker. Door volslagen verwaarlozing, zowel door de eigenaar als door het bevoegd gezag, is het pand inmiddels niet veel meer dan een fundament.

Ook in het afgelopen jaar ging onze aandacht vooral uit naar het kritisch volgen van ruimtelijke ontwikkelingen en bouw- en verbouwplannen. Dat leidde in de meestal tot het stellen van vragen en het uitwisselen van informatie. Het jaar 2018 wordt gekenmerkt door twee 'grote' zaken. De Grote Kerk op de markt, die is over gegaan naar de Stichting Oude Gelderse Kerken. We hebben ons intensief bezig gehouden met de details van de restauratie- en verbouwplannen. Molen De Vlijt draait als vanouds, maar hoe lang nog zo? Op de locatie Churchillweg 2, het voormalige Kirpestein, op korte afstand ten zuidwesten van de molen, is een gebouw van 21 m hoog gepland. Dat heeft serieuze gevolgen voor de windvang van de molen. Wie doet daar wat aan? De gemeente niet!

Nu dan maar even wat positiefs. Hoogstraat 65 verwisselt van eigenaar. Opticien Bril29 trekt op afzienbare termijn in wat vroeger 't Groote Huys of burgemeestershuis (o.a. van burgemeester Junius) was. Wij hebben onze historische bril opgezet (gewoon bij Bril29 te krijgen hoor) en het onvolprezen levenswerk van Anton Zeven, de "Dikke Zeven", ter hand genomen. Een bouwhistorisch onderzoek, op ons initiatief en met medewerking van de gemeente, leverde de ontdekking van waardevolle historische bouwdelen op. Een stuk geschiedenis komt boven water. Nu nog een goed idee voor de bestemming daarvan

ontwikkelen. Nu zijn we toch al weer in details gegaan, lees vooral ook de rest van deze nieuwsbrief!

Waar mogelijk wil Wageningen Monumentaal het liefst initiërend en stimulerend werken, zoals bij het herstel van oude gevels en muurreclames in de binnenstad, de advisering over de grafmonumenten op de Leeuwerenk, het onderwijsproject Monumentendag 2018, de herdenking van het bombardement Sahara 1944 en bij het initiatief (samen met Oud Wageningen) voor het herstel van de Theekoepel. Om de haalbaarheid van dergelijke initiatieven te vergroten, leveren wij kleine financiële bijdragen. Vanwege de overlappende aandachtspunten met Oud Wageningen komen onze besturen elk jaar bij elkaar. Dit leidt regelmatig tot gezamenlijk optrekken. Daarnaast zijn bestuursleden van Wageningen Monumentaal actief in het Platform Stadsgracht en de Stichting herstel historisch stadsgezicht Wageningen (SSW). We hebben goed contact met de Maarten van den Wijngaart (beleidsmedewerker monumentenzorg van de gemeente) om informatie in te winnen en specifieke kwesties te bespreken. Eén maal per jaar is er een evaluerend overleg met de portefeuillehouder(s).

De ambitie en daadkracht van de gemeente op het gebied van cultureel en ruimtelijk erfgoed blijkt steeds weer beperkt te zijn – zie bij de diverse onderwerpen in deze Nieuwsbrief. Onder de naam 'Alliantie Erfgoed Wageningen' wordt nu een poging gedaan om de verschillende Wageningse erfgoedorganisaties bij elkaar te brengen – voor overleg, afstemming, samenwerking – om zo gezamenlijk het erfgoed van Wageningen sterker op de kaart te zetten. Ook Wageningen Monumentaal is hier bij betrokken.

Nog voor de zomer krijgt Wageningen Monumentaal een nieuwe frisse website, gemaakt door Wim de Vos van Webcare. We willen hiermee al onze eigen activiteiten beter presenteren en hopen zo ook onze relatie met de achterban te versterken.

Verslag ledenvergadering 27 juni 2018

Op een zwoele zomeravond hadden vijftientig personen de Wageningse bibliotheek verkozen boven hun tuin of balkon. Bestuurslid Jan Krikke nam het huishoudelijk gedeelte door, waaronder de financiën die bij afwezigheid van de penningmeester vlot afgehandeld werden. De voordracht van het

nieuwe betrokken bestuurslid Leo van den Berg kreeg meer aandacht. We waren blij verrast, toen hij een tijdje geleden te kennen gaf, zich graag te willen inzetten voor Wageningen Monumentaal. Leo is afgestudeerd als sociaal geograaf in Amsterdam, doceerde vervolgens 10 jaar aan Afrikaanse universiteiten stadsgeografie en planologie, om daarna als stadsrand-onderzoeker bij een van de Wageningse DLO instituten te gaan werken. Nu, na zijn pensionering zet hij zich in voor lokale vraagstukken op het gebied van ruimtelijke kwaliteit.

Het inhoudelijke thema van de avond was 'Herstel van historische winkelpuien'. We richten de schijnwerper op het stadsschoon in de oude binnenstad. Wageningen is in de middeleeuwse Hoogstraat en de omringende oude straatjes gelukkig nog gezegend met een aantal oude winkelpanden die hun vroegere grandeur behouden hebben, of die hun grandeur met veel moeite en inzet terug hebben gekregen. Maar er zijn ook nog panden, die verborgen kwaliteiten hebben. De twee sprekers van de avond, Monique Roscher en Lout van der Hoeven, lieten ons aan de hand van voorbeelden zien, wat er met belangstelling, inzet en subsidie van hun gemeente, in dit geval Leiden en Ede rond dit thema inmiddels bereikt is of nog bereikt kan worden. Beide lezingen toonden ons voorbeelden om jaloers op te zijn.

Monique Roscher, projectleider in de gemeente Leiden vertelde over het in 2009 gestarte project: 'Leiden in de etalage', het Leids winkelpuien-en kleurenproject. Dit is een subsidieregeling van de gemeente Leiden voor o.a. het herstel van historische winkelpuien en schilderwerk in historische kleuren. Deze projecten dragen bij aan de versterking van de historische binnenstad. Monique liet zien hoe het herstel werd aangepakt en toonde ons resultaten. Het herstelplan begint altijd met een bouwhistorisch onderzoek van de winkelpui. Daarmee dient zich dan de vraag aan, op welke bouwhistorische periode kan worden terug gegrepen. Oude foto's en archiefbeelden worden als referentie gebruikt en helpen in het maken van keuzes. Historische verflagen worden zorgvuldig blootgelegd en in het verleden gebruikte materialen - hout en steen - onderzocht. Monique liet beelden zien van winkelpuien voor, tijdens en na het herstel. Soms was er heel wat overredingskracht nodig om eigenaars van winkelpanden mee te krijgen. Al deze inspanning, subsidie, enthousiasme en inzet heeft de aantrekkelijkheid van de

historisch binnenstad vergroot en winkeliers en bewoners enthousiast gemaakt.

Lout van der Hoeven is programmamanager 'Levendig Centrum Ede'. De gemeente Ede heeft een 'gevelverbeteringsfonds' om eigenaren van beeldbepalende gebouwen te stimuleren hun gevels in (al dan niet in historische stijl) te renoveren. Dit is een onderdeel van een integraal plan om de binnenstad van Ede aantrekkelijker te maken. Het plan grijpt terug op de ontstaansgeschiedenis van Ede, dat een meer dorps karakter droeg en oorspronkelijk vooral bestond uit losse boerderijen in het groen. In het huidige winkel straatbeeld is daar bijna niets van terug te vinden, terwijl achter verschillende winkelpuien nog wel oude gevels van boerenwoningen schuilgaan. Ook hier is met subsidie en medewerking van pandeigenaren een proces op gang gekomen, om de lelijke winkelpuien te verwijderen. Oorspronkelijke gevels, die te voorschijn kwamen, zijn vervolgens in oude glorie hersteld. Een ander onderdeel van het project is het nieuwe groenbeleid, waarbij bewoners betrokken werden en dat eveneens bijdraagt aan de verbetering/levendigheid van het centrum. In een overzichtelijk schema werd het proces van aanpak weergegeven. Dit project is nog volop gaande en veel moois valt nog te verwachten.

Tot slot nam Bart van Aller, bestuurslid en bouwhistoricus, ons mee voor een rondwandeling in de Bergstraat en Hoogstraat. Hij toonde ons fraaie voorbeelden van geslaagde en in ere herstelde winkelpuien, zoals dat van Blokker, Hoogstraat 79 (restauratie 2011) en de Jugendstil gevel op de hoek van de Molenstraat. Hij voerde ons langs panden in de Hoogstraat die nog een herstelbeurt kunnen gebruiken en gevels die baat zoude hebben bij het verwijderen van de huidige verflaag, zoals bij voorbeeld de panden op nr.42 (Juli Lingerie), nr.32 (Specsavers) en de Delftse School panden nr. 16 en 18. In de Bergstraat wees Bart ons op de recent van kunststof betimmeringen verlorene panden op de nrs.18 en 20. Daarbij zijn verrassend mooie gevels te voorschijn gekomen. Wageningen Monumentaal hoopt dat het ook andere pandeigenaren zal stimuleren om hun historische gevels te herstellen.

Algemene ledenvergadering 2019

Op onze Algemene Ledenvergadering op 6 juni a.s. richten wij de schijnwerper op het stadsschoon in de oude binnenstad. Dat deden

we vorig jaar ook, maar toen was de focus (vooral) gericht op de buitenkant. Nu kijken we naar de historische bouwelementen die vaak nog, soms verborgen, binnen in het pand te vinden zijn. We doen dat samen met Frank Haans van het Monumenten Advies Bureau uit Nijmegen. Zij hebben al in de vorige eeuw een deel van de Wageningse binnenstad onderzocht en hebben kort geleden het pand Hoogstraat 65 onderzocht.

Bouwhistorische waarden in de binnenstad

In 1998 heeft het Monumenten Advies Bureau (MAB) in opdracht van de gemeente een lijst opgesteld van 39 panden in de binnenstad – binnen de gracht – met een hoge verwachting van bouwhistorische waarden. Het rapport geeft per pand een zeer beperkte indicatieve beschrijving. Beleidsmatig heeft deze inventarisatie helaas geen vervolg gekregen. Wageningen Monumentaal streeft al jaren naar een positief beleid ten aanzien van bouwhistorisch onderzoek in de historische binnenstad. Helaas in de meeste gevallen zonder resultaat. De gemeente ziet niets in het documenteren van incidentele panden in de binnenstad. Bouwhistorisch onderzoek is echter van belang om het verhaal van de bouwgeschiedenis door de eeuwen heen van een pand te lezen en te duiden. Bij een bouwhistorisch onderzoek is het gebouw zelf de belangrijkste bron. Iedere verbouwing laat sporen na. Deze bouwsporen zijn allemaal puzzelstukjes van het verhaal van het pand. Dat duiden en de geschiedenis van het pand achterhalen, levert vaak bijzondere ontdekkingen op. Dit is de basis voor een verantwoorde herbestemming of restauratie. Uit deze onderzoeken kan ook de ontwikkelingsgeschiedenis van de vestingstad Wageningen worden beschreven.

Zoals bij de huidige plannenmakerij voor Hoogstraat 65 blijkt, is het behoud van bouwhistorische waarden op geen enkele wijze gewaarborgd. Alleen dankzij de vasthoudendheid van bestuurslid en bouwhistoricus Bart van Aller en de vrijwillige medewerking van de eigenaar, de architect en een gelegenheidsbudget lukt het om een bouwhistorisch onderzoek te laten doen. We hopen dat dit er toe leidt dat historische elementen bij deze verbouwing gespaard en benut zullen worden.

Wageningen Monumentaal pleit voor een meer structurele oplossing voor het behoud van bouwhistorische waarden. Eén optie is om (delen van) de binnenstad aan te wijzen als 'gebied met bouwhistorische waarden'. Dat

zou leiden tot een bescherming voor gebouwen, die niet zijn aangewezen als monumenten, maar waar wel beschermwaardige bouwhistorische waarden aanwezig zijn. Een andere optie is de afzonderlijke geïnventariseerde 'niet-monumenten' – met een geactualiseerde bouwhistorische en architectonische omschrijving – alsnog op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen.

Hoogstraat 65 en de bouwhistorie

*Trapgevel in de achtergevel van Hoogstraat 65
(foto Bart van Aller)*

Opticien Bril29 gaat verhuizen naar Hoogstraat 65. Daar zat vroeger het Kruidvat in. Het pand is geen monument, maar uit nadere beschouwing blijkt dat dit pand tenminste deels een hoge ouderdom heeft. Dat is zelfs aan de buitenkant al te zien aan de zogenaamde Y-ankers. Dat zijn balk-ankers die tenminste wijzen op een 17e of zelfs 16e eeuwse herkomst. Het was op enig moment mogelijk om ook binnen te kijken, niet alleen in het voorhuis, maar ook het achterhuis. Daar zagen we sporen van een dichtgezette trapgevel en een sleutelstuk (zeer oude balkondersteuning). Aangezien het pand geen monument is, heeft de eigenaar alle mogelijkheden om zonder verder onderzoek en met het oog op het toekomstig gebruik te slopen en te vervangen wat nodig is. Dat zou betekenen dat ook die historische bouwelementen ongedocumenteerd kunnen verdwijnen. We hebben gepleit voor een bouwhistorisch onderzoek om te onderzoeken wat er nu precies aan oude bouwsporen te vinden is. Dat heeft ook plaats gehad dankzij de medewerking van de gemeente, de eigenaar en de architect van de eigenaar. De bouwhistorici van MAB stuiten op een goeddeels intact laat middeleeuws achterhuis met twee complete trapgevels (zie foto boven) en spantbenen met zgn. haalmerken en diverse balken met sleutelstukken uit de periode 1500-1600. Een dendrochronologisch onderzoek heeft plaatsgehad om de balken preciezer te dateren. Wij zullen ervoor pleiten om die historische delen zoveel mogelijk te

integreren in de nieuwbouw. Inmiddels heeft de Commissie Gelderland van de landelijk opererende erfgoedvereniging Heemschut – vanwege de bijzondere bouwhistorische restanten - voor Hoogstraat 65 een monumentale status aangevraagd (gemeentelijk monument). Die aanvraag heeft tot gevolg dat er voorbescherming geldt tot er een besluit over de aanvraag genomen is.

Grote Kerk op de Markt

Inmiddels is de Grote kerk op de Markt alweer een tijdje eigendom van de Stichting Oude Gelderse Kerken (SOGK). Deze stichting zet zich al meer dan 40 jaar actief in om religieus erfgoed en oude, monumentale kerken te behouden. Dat doen ze op drie manieren, door belangstelling te wekken voor het behoud van religieus erfgoed, door restauratie en onderhoud en door aankoop en beheer van kerkgebouwen. De Stichting Grote Kerk Wageningen (SGKW) – bestuurd door Wageningers - is opgericht om de kerk in de nieuwe situatie te exploiteren.

Met de overname kwamen er twee processen in beeld. In de eerste plaats moet de kerk nodig worden gerestaureerd. Maar daarnaast is er een plan gemaakt voor het toekomstig gebruik van de kerk. De Protestantse Gemeente te Wageningen blijft één van de gebruikers, maar daarnaast is er voorzien in gebruik voor kleinere maar ook grotere evenementen, waarbij de waardigheid van het kerkgebouw niet in het gedrang mag komen. Ook voor tentoonstellingen kan de kerk gebruikt worden. Er is een exploitatieplan opgezet voor de langere termijn.

Het voorziene nevengebruik had tot gevolg dat er aanpassingen moesten komen om het voorziene gebruik te kunnen faciliteren. Vrijwel alle banken zouden verdwijnen en ook alle eikenhouten balustrades, de scheidingswand, het tochtportaal (foto) en een balkon. Dat zou betekenen dat vrijwel alle interieurelementen uit de wederopbouwperiode, gekenmerkt door gebruik van eikenhout in een sobere stijl, zouden verdwijnen. Dat vonden we niet in overeenstemming met de monumentale status, die voor een belangrijk deel juist gebaseerd is op die elementen. We hebben dus een zienswijze ingediend op het ontwerp-plan, nadat we ook nog een gesprek hadden gehad met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Er lag overigens al een advies van RCE, waar wij goed naar hebben gekeken. Onze reactie leidde tot een uitnodiging voor een gesprek met de SOGK, SGKW, de gemeente en de architect. Daar hebben de

partijen hun standpunten uitgewisseld. Het gevolg was dat het plan in aanzienlijke mate werd bijgesteld, zodanig dat belangrijke delen van het wederopbouwinterieur werden gespaard. Na deze planwijziging hebben we besloten geen verdere stappen meer te ondernemen, zodat nu de restauratie en aanpassing van de kerk van start zijn gegaan.

*Wederopbouw-tochtportaal en scheidingswand van eikenhout
(foto Leo van den Berg)*

Onbekende grafheuvels in Wageningen

Afgelopen najaar zijn we met onderzoeker Maurits Gleichmann op excursie gegaan in de bossen van de Wageningse Berg om een beeld te krijgen van de oude grafheuvels binnen onze gemeente. Volgens hem zijn er veel meer dan de 11 die nu de status van rijksmonument hebben. Daarvan is hij door jarenlang speurwerk overtuigd geraakt. En daar wilden we als bestuur wel meer van weten. Zodoende trokken we eind november samen met hem en zijn mede-onderzoeker Cis van Vuure het bos in, pal naast Hotel de Wageningse Berg. Daar zagen we er inderdaad een grafheuvel die keurig als monument gemarkeerd waren. Toen we wat aan het bijbehorende landschapsbeeld gewend waren vroeg Maurits ons om zelf nog wat meer van dat soort opbollingen in het bos als grafheuvel te herkennen. Bij het hotel, op de rand van de stuwwal, is dat best moeilijk, omdat daar tijdens de oorlog ook nogal wat gegraven is. Maar na een tijdje krijg je toch wel wat gevoel voor de dimensies van zo'n grafheuvel. Iets verder van de rand af, langs de Ritzema Bosweg, bevinden zich een stuk of vijf opvallende heuveltjes vlak bij elkaar, waarvan sommige wél en andere niet erkend zijn. Maurits en Cis vertelden ons hoe die erkenning een kleine eeuw geleden tot stand was gekomen: na zorgvuldig graafwerk, waarbij de aangetroffen vondsten in diverse musea

(buiten Wageningen) terecht zijn gekomen. Na die opgravingen werden de heuvels zo goed en zo kwaad in hun oude vorm hersteld, maar eigenlijk zijn deze 11 monumenten dus lege hulzen waarvan niet zeker is of die er net zo uit zien als daarvoor. De in de jaren '90 nieuw ontdekte 12 grafheuvels zijn iets meer afgevlakt dan de erkende. Maar ze zijn ook nog geen van allen geopend. Omdat er nu een vermoeden bestaat dat dit grafheuvels zijn, mag alleen een erkend bureau daar onderzoek naar doen en dat kost geld. Een reden voor de bevoegde instanties om maar niet tot erkenning over te gaan. Maurits vertelde ons hoe hij oorspronkelijk wel 25 mogelijke nieuwe grafheuvels meende te hebben ontdekt, maar dat daarvan bij navraag nogal wat af vielen. De mooiste daarvan was net zo'n heuveltje in de bossen van ONO. Daar bleek tot in de 60er jaren fazanten ('jachtkippen') broederij te hebben gestaan die na opheffing netjes was toegedekt.

Maurits heeft ons ervan overtuigd dat het belangrijk is om de 11 officieuze grafheuvels op gemeentelijk niveau wèl als archeologisch belangwekkende plekken te registreren. Dit om te voorkómen dat ze door onbekendheid vanwege bosbouwkundige of andere (bouw) activiteit plotseling zouden zijn verdwenen. Kort na onze excursie publiceerden Gleichman en van Vuure hierover een artikeltje op de website van [wikiwageningen750](http://www.wikiwageningen750.nl):

<http://www.wikiwageningen750.nl/grafheuvels/#comment-40189>

*Nog ongeregistreerde grafheuvel
(foto Leo van den Berg)*

De Theekoepel aan het Wallenpad

De Theekoepel staat al bijna 30 jaar lang ongebruikt te verloederen. Al in 2015 hebben Wageningen Monumentaal en Oud Wageningen aan de gemeente verzocht om de Theekoepel in een stichting onder te brengen,

om zo zelf de noodzakelijke restauratie door te kunnen voeren en het monument weer geschikt te maken voor gebruik. Op 31 mei 2018 kregen we van wethouder Gudden te horen dat onderhandse verkoop aan een stichting niet mogelijk zou zijn en dat de verkoop via een openbare aanbesteding plaats zou moeten vinden.

We zijn nu weer een jaar verder en wachten nog steeds op de door de gemeente aangekondigde aanbesteding van de verkoop van de Theekoepel. Het zal van de gestelde voorwaarden afhangen of de stichting Monumentenfonds Wageningen (opgericht door Wageningen Monumentaal en Oud Wageningen) samen met eventuele partners hierop zal inschrijven. Als het nog langer duurt voordat er iets gebeurt, dan zal Wageningen Monumentaal zich genoodzaakt zien een handhavingsverzoek bij de gemeente in te dienen, wegens langdurige verwaarlozing van een rijksmonument!

Grebbedijk 6

We zeiden het vorig jaar al, dit wordt een vaste rubriek. Nu vrezen we toch dat dit het laatste bericht zal zijn over dit voormalige rijksmonument. 'Voormalig', want het pand is inmiddels afgevoerd van de monumentenlijst. Het had voor ons ook geen zin meer om daar bezwaar tegen te maken, want perspectieven waren er gewoon niet meer. Vorig jaar was er nog een sprankje hoop, maar nu weet een ieder die daar wel eens langs fietst, hoe het er bij staat. Op 19 maart liet de eigenaar een shovel de muren omdrukken. De gemeente legde het werk stil omdat o.a. gas en licht niet eens afgesloten waren - een zeer gevaarlijke situatie dus - en omdat er asbest in het pand zit. Inmiddels is de resterende puinhoop afgevoerd en is slechts de bovenkant van het fundament over gebleven. Of het puin volgens de regels is afgevoerd, is ons niet bekend. Eigenlijk had de puinhoop wat ons betreft nog wel even kunnen blijven liggen - als wat de Duitsers 'Mahnmal' noemen. Een bijzonder gedenkteken, een plek die maant tot nadenken over wat hier gebeurd is.

De bestemming van de plek is nu 'groen'. Dat is merkwaardig, want er staat (sorry: stond) toch een pand, zelfs een rijksmonument? Wel, dat zit zo: in het vorige stoude bestemmingsplan was de bestemming al groen, en in het opvolgende conserverende plan is dit zo gebleven. Dat is althans de lezing van de gemeente. Dit klopt echter niet, want de bestemming in het bestemmingsplan Nude 1959 was "bestaande bebouwing". Foutje dus.

Er loopt ook nog een aangifte van onze vereniging bij de politie ter zake van het plegen van een misdrijf. Want het volgens de wet een misdrijf als je een monument opzettelijk verwaarloost. Het Openbaar Ministerie doet onderzoek, maar ook die molens malen langzaam....

Herstel stadsgracht

Weinig nieuw, helaas, over de breed gedragen plannen om het stukje gedempte stadsgracht weer open te graven. In maart gaf de gemeente bij monde van wethouder Gudden te kennen dat zij in goed overleg met alle betrokkenen de regie voor dit project in handen hadden genomen. Er zouden financiële toezeggingen zijn gedaan en de ambities omvatten niet alleen het herstel van de gracht tussen de Bergpoortbrug en het Plantsoen maar ook de vervanging van de dam in het verlengde van de Herenstraat door een heuse brug. Maar daarvoor moet toch nog de financiële haalbaarheid van het geheel worden onderzocht. Dit onderzoek zou vóór de zomer zijn afgerond, zodat het besproken kan worden met alle partijen. Bij gebleken voldoende financieel draagvlak kan daarna de ontwerpfase starten. We hebben dit allemaal al eerder gehoord maar laten we de moed er maar in houden!

Restauratie puien Bergstraat 18-20

Eerdere wapenfeiten, zoals het Oranje Hotel (Blokker), Grand Café Suisse, de oude stadswapens van Berg- en Nudepoort uit 1710, de prachtige muurreclame aan de Molenstraat en het 18e eeuwse slagerijtje aan het 5 Mei Plein, versterken de eigen identiteit van onze stad, dragen bij aan de aantrekkelijkheid van Wageningen als toeristische bestemming en vormen een impuls voor de lokale economie. Recent is het Wageningen Monumentaal - in samenwerking met de gemeente - gelukt om de eigenaar van Bergstraat 18-20 te verleiden zijn voorgevel in oude glorie te herstellen. De jarenlang verborgen puien met glas-in-lood worden op dit moment in oude luister hersteld. In de volgende fase zal in de recht pui het prachtige Amsterdamse School glas-in-lood terugkeren.

De Dreijen

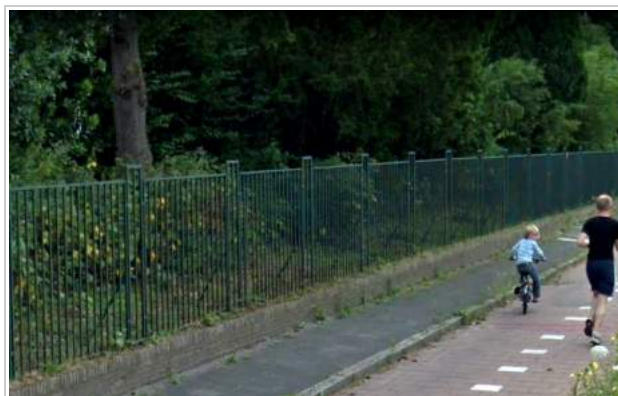
Wageningen Monumentaal volgde het participatietraject voor de herontwikkeling van De Dreijen. Wij richtten ons vooral op het behoud en hergebruik van de gebouwen (zoals het Scheikundegebouw) en op het zichtbaar houden van de geschiedenis van de universiteit. In januari jl. heeft Ter Steege

Bergstraat 18-20, linker deel reeds hersteld (foto Bart van Aller)

Bouw Vastgoed fase 1 van het stedenbouwkundig plan gepresenteerd – voor het noordwestelijk deelgebied, waar de Dreijenborch en het Laboratorium voor Tropische Plantenteelt hebben gestaan. In het najaar van 2019 volgt de procedure voor wijziging van het bestemmingsplan.

We zijn blij met de groene wiggen die in het masterplan zijn opgenomen, als uitlopers van het Arboretum De Dreijen. Bij de uitwerking van het plan voor fase 1 zullen we er op toezien dat het oude hek – dat het terrein van Tropische Plantenteelt afbakende – in zijn geheel behouden blijft. Het gaat om het originele smeedijzeren hek boven op een laag gemetseld muurtje uit ca. 1930, dat zowel langs de Ritzema Bosweg als langs de Arboretumlaan staat. We overwegen het hek voor te dragen als gemeentelijk monument.

Hekwerk De Dreijen (foto Google maps)

Handhaving binnenstad

Nog steeds zien we aanpassingen van monumenten, die niet vergund zijn. Voor elke wijziging van een monument is een vergunning nodig, waarbij een afweging moet plaats vinden of de wijziging past in het architectuurbeeld zoals beoogd bij de aanwijzing tot monument. Er zit bij de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit (CRK), die B&W adviseert, voldoende deskundigheid. Maar toch gaat het nog wel eens mis. Sommige eigenaren weten gewoon niet, dat een wijziging moet worden aangevraagd, andere wagen de gok. Dan moet er gehandhaafd worden, op een melding bij de gemeente. Soms blijkt dat die wijziging er al heel lang zit - ga dan nog maar eens handhaven. Bijvoorbeeld zonnepanelen op een 17e eeuws pand, die er al tien jaar op zitten. Wat doe je dan? Een voorbeeld in de Hoogstraat laten we hierbij zien. Een fraai balkon aan een gemeentelijk monument, ondersteund door een ijzeren pijp, die niet vergund is en ook niet passend. Zeg nou zelf, kan dit?

Hoogstraat 67-69, "aanpassing" van een gemeentelijk monument
(foto Bart van Aller)

Begraafplaats Leeuwerenk

De Wageningse begraafplaats Leeuwerenk is aangelegd in 1902, volgens het ontwerp van L.A. Springer in de 'gemengde landschapsstijl'. De begraafplaats was onderverdeeld in een algemeen gedeelte met gebogen rond lopende lijnen en een cirkelvormig katholiek gedeelte. Daarnaast lag apart de Joodse begraafplaats. Na de oorlog kreeg de begraafplaats een

uitbreiding, volgens het ontwerp van J.T.P. Bijhouwer (uit 1943). Op een inventarisatiekaart uit die tijd is goed te zien dat de fraaie belijning van het oude ontwerp van Springer slechts gedeeltelijk is gerealiseerd. De uitbreiding van Bijhouwer ging aan de oostzijde van de begraafplaats ten koste van Springers ontwerp.

De gemeente werkt stapsgewijs aan de renovatie en herinrichting van Gedenkpark De Leeuwerenk. Een van de doelen is het behoud en herstel van het Springerontwerp. Daarnaast vindt er een vernieuwing plaats, waardoor er (meer) ruimte is voor asverstrooiing, het plaatsen van urnen en natuurbegraven. Wageningen Monumentaal pleit voor het nog verder herstellen van het oorspronkelijke padenverloop van Springer en voor het opnieuw aanplanten van parkbomen en struiken zoals dat in het begin van 20e eeuw gebruikelijk was. Het beplantingsplan van Springer zou hiervoor een mooi uitgangspunt zijn, maar dit is helaas niet beschikbaar.

Het beheer van monumentale beplanting op Gedenkpark De Nieuwe Ooster in Amsterdam (ook een ontwerp van Springer) is hiervoor een lichtend voorbeeld. Het zou helemaal mooi zijn, om een groep van vrijwilligers te formeren voor het schoonhouden van grafmonumenten, het herstellen van belettering, het vertellen van verhalen (zie de artikelenreeks in Oud Wageningen), het planten van bijzondere bomen en struiken en het verzorgen van naamgeving (een arboretumachtige aanpak).

Naar aanleiding van een dreigende grootschalige ruiming van 'vrijkomende' grafmonumenten, en protest hierover vanuit Oud Wageningen en Wageningen Monumentaal, heeft de gemeente een Inventarisatie opvallende en historische grafbedekkingen op de Leeuwerenk laten opstellen (Bureau Funeraire Adviezen 2017). Uiteindelijk zijn 145 grafmonumenten geselecteerd. In 2018 vormden Jola Gerritsen, René Siemens en Jobbe Wijnen – namens onze verenigingen - een adviescommissie om een uitspraak over 40 twijfelgevallen te doen. Het is nu wachten(!) op een B&W-besluit hierover.

Molen de Vlijt en de molenbiotoop

Mocht u niet weten wat een molenbiotoop is: dat is een beschermingszone, een cirkel, met een straal van 400 m rond een historische windmolen, opgenomen in het bestemmingsplan. Binnen die zone geldt een

rekenregel voor maximale hoogte van gebouwen. Het is namelijk van groot belang dat de molen wind kan blijven vangen. Zonder of met te weinig wind kan de molen dan gewoon niet meer draaien. Bij De Vlijt is dit extra belangrijk, omdat de molen is een van de weinige molens in Nederland is, die nog commercieel succesvol draaien op wind. Een molen MOET blijven draaien, dat is het behoud van de molen, dan worden alle onderdelen regelmatig gecontroleerd en onderhouden.

Molen de Vlijt
(foto RCE)

Ongetwijfeld hebt u de afgelopen jaren via de media de ergernis van de politiek en de media gezien over het terrein van de voormalige garage Kirpestein. Dat ligt daar al zo'n 15 jaar ongebruikt en verloederd bij. Hoe dat komt, weten we sinds december 2018. De eigenaren (Kirpestein dus) willen een prijs van 1,9 miljoen euro ofwel € 2.200,- per m2 voor dit terrein hebben. Dat is een ongehoord bedrag en het is dan ook niet zo vreemd dat daar tot voor kort niemand wilde bouwen. Nu heeft de gemeente een paar jaar terug studentenhuysvester Idealis kunnen overhalen daar een gebouw met 128 studentenkamers neer te zetten. Dat gebouw moet echter wel 21 m hoog (7 verdiepingen) worden, anders is het niet rendabel te maken. Zo'n gebouw neemt een forse hoeveelheid wind weg voor de molen. De molenbiotop staat daar 12 m toe. De door de gemeente aangedragen 'oplossing' is dat de molenaar een flinke zak met geld krijgt om zgn. Ten Have kleppen op de molen te zetten - in plaats van de nu gemonteerde fokwieken. Een deskundig bureau heeft er een rapportje bij geleverd waarin staat dat die kleppen zoveel wind compenseren, dat de molen van dat nieuwe gebouw helemaal geen last heeft. De goede lezer van dat rapportje (wij rekenen ons daartoe...) ziet echter dat er helemaal niets

grondig wordt onderbouwd. Inmiddels hebben we molendeskundigen gesproken die het opgediste verhaal bij wijze van spreken een broodje aap noemen en zeggen dat de Ten Have kleppen echt niet beter zijn dan de huidige fokwieken. Er is maar één zekerheid en dat is dat het nieuwe gebouw een flinke hoeveelheid wind gaat wegnemen. Wij staan daarom binnenkort voor de Raad van State om ons beroep tegen dit onzalige plan te verdedigen. Dit alles is dus het gevolg van ordinaire speculatie. Als je maar lang genoeg wacht, is er altijd wel iemand die overstag gaat. Wij vinden een fatsoenlijke stedenbouw én het behoud van een historische molen, een rijksmonument, belangrijker dan de winst van een speculant.

Herdenking bombardement Sahara

Wageningen Monumentaal heeft samen met de historische vereniging Oud Wageningen het initiatief genomen om het vergissings-bombardement van de Geallieerden op de Sahara (1944) te herdenken. Het is de bedoeling om dat op 17 september 2019 te doen, samen met nabestaanden en andere geïnteresseerden. Daarbij wordt op het Ericaplein een sober monument geplaatst in de vorm van een zwerfkei met plaquette.

Ericaplein na het bombardement

Planvorming rond de Grebbedijk

Vanuit twee fronten staan momenteel de Grebbedijk en de daaraan of op gelegen monumenten onder druk.

Het eerste front betreft de bestemmingsplannen voor het gebied Haven-Costerweg. De gemeente heeft in maart een ontwerp- bestemmingsplan met deze titel gepubliceerd met opvallend weinig aandacht voor de in dit gebied aanwezige monumenten. Opvallend is dat het huidige ontwerp- bestemmingsplan slechts één monument in het gebied noemt: het uit 1927-1929 daterende pompemaal met sluis aan de Pabstendam. Voor dit monument zullen de te

voorzien ontwikkelingen niet van invloed zijn. Dat is geruststellend. Maar dit geldt niet voor de ongenoemde overige monumenten in dit gebied: het Dijkstoelhuis, Rijnschans (Grebbedijk 12), een meetpunt in het dijklichaam hiertegenover, boerderij Nude 1 en de villa Nude 2. Ook het feit dat géén van deze monumenten op de plankaart voor komt, was voor WM reden om een zienswijze in te dienen.

Het tweede front is de uitgebreide procedure die er voor moet zorgen dat de Grebbedijk in 2024 aan nieuwe veiligheidsnormen voldoet. Hiervoor zijn primair het Waterschap Vallei en Veluwe en de provincies Gelderland en Utrecht verantwoordelijk. Op Wageningse grondgebied speelt de gemeente hierbij uiteraard ook een rol. Inmiddels is ter voorbereiding van een Milieu Effect Rapportage een "Notitie Reikwijdte en Detailniveau" opgesteld met 6 verschillende oplossingsrichtingen.

Omdat deze notitie geen duidelijkheid bood voor de monumenten in het plangebied, heeft WM een zienswijze ingediend. Daarin vroegen we ook aandacht voor de locatie Grebbedijk 6. In december antwoordde de provincie dat bij die 'groene bestemming' voor Grebbedijk 6 een herontwikkeling van vastgoed op die plek absoluut niet aan de orde kan zijn en dat het zinnetje met de suggestie om hier "ruimte voor andere ontwikkelingen mogelijk te maken" zal worden geschrapt.

Intussen hebben verontruste bewoners van de Plasserwaard ons gevraagd om te helpen voorkomen, dat bij de dijkverzwaring het voorterrein van deze steenfabriek zal worden aangetast. Wat dat betreft, zijn we voornamelijk door de projectleiding gerustgesteld.

De nieuwe erfgoedverordening

Op 20 mei heeft de gemeenteraad de nieuwe erfgoedverordening vastgesteld. Aan Wageningen Monumentaal was vooraf nadrukkelijk gevraagd om commentaar te leveren. De voorstellen die WM deed, waren vooral gericht op het verbeteren van de procedures voor de aanwijzing van nieuwe monumenten - niet alleen gebouwen maar ook stads- en dorpsgezichten en groene en archeologische monumenten. Om het behoud van groene monumenten te kunnen waarborgen zou een meerjarig beheerplan deel moeten uitmaken van een eventuele aanwijzing.

Helaas zijn de voorstellen van WM niet in de Erfgoedverordening 2019 opgenomen. We lijken nu te moeten wachten op het in werking treden van de nieuwe Omgevingswet (2021)

en het opstellen van het Omgevingsplan Wageningen.

WAM, of het Wageningen Museum

Op 9 januari jl. kreeg ons bestuurslid René Siemens de gelegenheid een column voor te lezen tijdens 'Een Goed Gesprek' in café Onder de Linden. Hij vroeg zich af hoe het staat met de toegankelijkheid van onze Wageningen Collectie - de collectie Wageningse kunst: grafisch werk, schilderijen, beelden - en museaal historisch erfgoed. Hij constateerde dat veel stukken hiervan in de diaspora verkeren en voor het Wageningse publiek onzichtbaar zijn. Wat zou het mooi zijn als we die stukken uit het Rijksmuseum voor Oudheden Leiden, het Openluchtmuseum en het Gemeentemuseum Arnhem, Valkhof Nijmegen, particuliere collecties en uit ons eigen stadhuis weer bij elkaar konden brengen in een ruim en goed geoutilleerd 'Wageningen Museum (het WAM). Daarin zou natuurlijk ook ruimte moeten zijn voor een permanente collectie van onze grote kunstenaars zoals Ben van Londen, Augustus Falise, Ubbo Scheffer, Jits Bakker en Eppo Doeve. Hoe kan het museum Casteelse Poort zo'n uitdaging aan gaan? De volledige column is te lezen op www.wageningenmonumentaal.nl

Gesprekken over een Erfgoedalliantie

De ambitie en daadkracht van de gemeente op het gebied van cultureel en ruimtelijk erfgoed blijkt steeds weer beperkt te zijn - zie bij de diverse onderwerpen in deze Nieuwsbrief. Onder de naam 'Alliantie Erfgoed Wageningen' wordt nu een poging gedaan om de verschillende erfgoedorganisaties bij elkaar te brengen (overleg, samenwerking) om daarmee gezamenlijk het erfgoed van Wageningen sterker op de kaart te zetten. Ook Wageningen Monumentaal is hier bij betrokken. Waar het toe leidt, zal in de loop van het jaar blijken. Wij houden u op de hoogte.

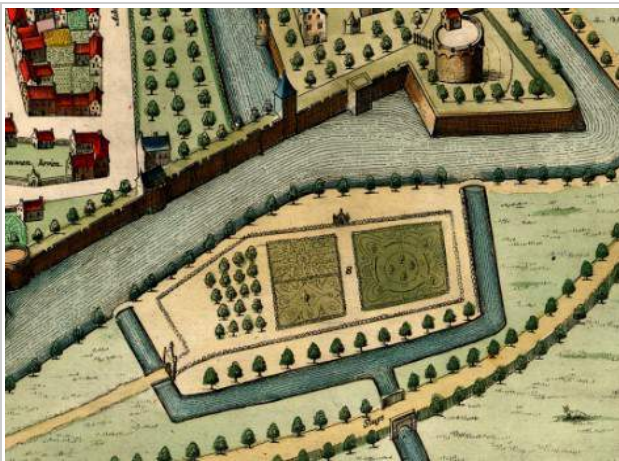
Grebbedijk 2, de Straelens hoff

In het kader van de versterking van de Grebbedijk dreigt wederom een stukje Wageningse Erfgoed te verdwijnen. Grebbedijk 2 is een oud huisje, dat net buiten de gracht voor de stad onder aan de Grebbedijk ligt. Het stond er al in 1832. Het pand is eigendom van de Woningstichting. Er worden al voorbereidingen getroffen voor dijkversterking voor de dijk langs de stad. Een van de mogelijkheden is om de bebouwing daar te slopen en de dijk aan de stadszijde te

Grebbedijk 2 nu

versterken. Dit perceel is echter de locatie en de voortzetting van de zgn. Straelens hoff, een buiten dat al in 1650 op de kaart stond. "Hoff" duidt op een moestuin. Er lag ook een boomgaard, aan dezelfde zijde als tegenwoordig. Anton Zeven heeft er in het blad Oud Wageningen, jaargang 35 nr. (feb. 2007) uitvoerig over bericht. Het terrein was zelfs aanvankelijk omgracht. Het werd ook wel de Rietpol of 't Eylant genoemd. In 1570 blijkt er op de kaart van Van Deventer reeds een

De Straelens hoff in 1698

gebouwtje te staan. Anton Zeven veronderstelt dat er hier een kleine versterking lag. Hier lag ook een uitwatering van de gracht met een sluisje. Daar is gebruik van gemaakt om een grachtje rond het complex aan te leggen. Het is niet onmogelijk dat er nog archeologische resten te vinden zijn.

Het laten verdwijnen van deze herinnering aan het verleden zullen wij natuurlijk proberen te voorkomen. Het is juist de bedoeling dat historische elementen worden opgenomen in hedendaagse ontwikkelingen!

Aanvulling gemeentelijke monumentenlijst

Op 6 december vorig jaar was Wageningen Monumentaal in gesprek met de burgemeester – de portefeuillehouder erfgoedbeleid. We drongen (o.a.) aan op actualisatie (uitbreiding) van de gemeentelijke monumentenlijst. Aanleiding hiervoor is het beperkte welstandsbeleid, waarbij buiten het centrum alleen nog aanpassingen aan monumenten (en in de directe omgeving ervan) voor toetsing aan de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit (CRK) worden voorgelegd.

Wageningen Monumentaal heeft een overzicht gemaakt van ruim 100 kandidaat monumenten en ensembles. Om bij aanwijzing prioriteiten te stellen zou je kunnen kiezen uit verschillende thema's: belangrijke architecten, bijzondere bouwhistorie, gebouwen van landbouwhogeschool/universiteit, (proef)boerderijen, groene en archeologische monumenten. Ook een gebiedsbescherming voor bijzondere buurten lijkt ons van groot belang. We spraken af een werkgroepje te formeren met enige deskundige leden van Wageningen Monumentaal en Oud Wageningen. Die zouden dan in samenwerking met monumentenambtenaar Maarten van den Wijngaart de eerste voordrachten moeten voorbereiden.

De klok en de Opstap

Hans van de Beek, René Siemens en Laurens van der Zee vormen namens Wageningen Monumentaal en Oud Wageningen een werkgroep, die de herplaatsing van kunstwerken van de voormalige Technische School bij de gemeente bepleit. In goed overleg met de gemeente, Idealis en Van Swaay wordt bij de nieuwbouw langs de Churchillweg ruimte gezocht voor de herplaatsing van de klok en het blauwe ijzeren kunstwerk 'Opstap' van Toon Heijmans.

□

Financiën van Wageningen Monumentaal in 2018

Zoals u kunt zien hebben we door regelmatige inkomsten uit de contributies en een beheerst uitgavenpatroon een degelijke financiële positie. De totale contributies zijn iets lager dan in 2017, maar dat komt omdat in 2017 achterstanden werden ingelopen. De "diverse" uitgaven in 2018 bestonden o.a. uit het lidmaatschap van Heemschut en een bijdrage aan een project van kunstenaar Robbert Kamphuis rond Open Monumentendag.

We voorzien echter in de komende jaren iets meer stijgende uitgaven. Dit jaar, 2019, betalen we tweemaal leges bij de Raad van State, bij elkaar €690, vanwege de procedure rond molen De Vlijt. Daarnaast zijn we van plan om bijdragen te gaan leveren voor het herstel van muurreclames en wellicht ook andere initiatieven voor stadsschoon. Dat betekent dat we ervoor moeten zorgen dat ook de inkomsten licht omhoog gaan. Nu hebben we alweer ruim 10 jaar een minimum contributie gehanteerd van €10. Dat is omdat we vooral toegankelijk willen zijn, en niet een bedrag willen hanteren waarbij potentiële leden zich achter de oren kunnen krabben of het dat nu wel waard is. Nu zullen we in de algemene ledenvergadering een voorstel doen om de minimum contributie voor 2020 naar €12,50 te verhogen.

Inkomsten 2018		Uitgaven 2018	
Saldo 31-12-17 betaalrekening	€ 1.527,52	porti	€ 0,00
Saldo 31-12-17 spaarrekening	€ 5.239,60	bank	€ 120,34
contributies	€ 935,66	kamer van koophandel	€ 2,32
Rente 2017	€ 8,88	jaarvergadering	€ 283,60
div.		kantoorartikelen	€ 0,00
		website	€ 0,00
		leges	€ 25,00
		diversen	€ 707,27
		publicaties	€ 0,00
		Saldo 31-12-18 betaalrekening	€ 324,65
		Saldo 31-12-18 spaarrekening	€ 6.248,48
Totaal	€ 7.711,66		€ 7.711,66